

Організація навчально-виховної роботи в Київському дослідному єврейському дитбудинку (20-ті рр. XX ст.)

У 1919 р. Я. Б. Резнік здобув вищу освіту за спеціальністю провізора й водночас склав екстерном екзамен на філологічний факультет Київського університету Св. Володимира, який закінчив у 1923 р. Починаючи із студентських лав Яків Боричович усе своє життя присвятив дослідженням у галузі педагогічної науки. Проте вимагає вивчення низка педагогічних творів Я. Б. Резніка, опублікованих у журналі “Радянська освіта” (1923-1924 рр.), статей та книг, що містять концептуальні положення єврейської освіти, розвитку навчально-виховного процесу в Дослідному єврейському закладі. Вчений пропагував цими творами ідею розвитку організації освітньої праці шкільної освіти, зокрема єврейської. Аналізуючи стан шкільництва в єврейському дитячому будинку, Я. Б. Резнік підкреслював, що “як тільки в нашому дитячому домі почала систематично провадитись освітня праця навколо екскурсій (це було у 1920 р.), то гостро повстало питання, що конче треба організувати роботу”. Адже діти, в закладі, “дуже різнилися як підготовкою, так і розвитком та здібностями”. Тому треба було їх поділити на окремі групи. “В процесі праці були випробувані різні угруповання...” [11, 27], насамперед, вирішувалося питання “за якою ознакою зробити цей поділ? Чи рахуватися з підготовкою, розвитком, чи тільки віком?” [Там само, 27].

Виходячи з того, що ним та вчителями єврейського дитячого будинку проводилося навчання з усім колективом класу, були діти, які не “постигали в один темп” [Там само, 28], тому педагогам часто приходилося займатися з окремими дітьми, а решта учнів працювала самостійно. Самостійна праця дітей закладу повинна була строго контролюватися, а саме: при такій праці педагоги могли створити групи дітей за різними ознаками, що й було зроблено. Тому так званий продовжений день був створений з гуртків дітей з зовсім різною підготовкою, але міцно поєднаних між собою. Мається на увазі, що більш підготовлені учні допомагали своїм слабким товаришам. При цьому слід зважати на те, що складність матеріалу, і обсягу завдань, на протязі дня, педагоги не збільшували й не

ускладнювали, лише перевіряли їхню якість та роботу. Так поступово створювалася своя система роботи освітньої праці в єврейському дитячому будинку Я. Б. Резніка.

На нашу гадку, цікавим є матеріал де Я. Б. Резнік наводить відомості про організацію освітньої праці. Він пише: “насамперед було 2 гуртка. Молодший гурток складався з учнів 12-13 років, який вивчав одяг (екскурсія до ткальні) та старший з 13-15 років. У понеділок праця з дітьми розпочиналася зі зборів (обох гуртків). Мета цих зборів була виявити питання, які цікавлять дітей, наприклад щодо харчування, й накреслити план вивчення цих питань. Також склалися запитання, що насамперед турбувало дітей, але під час опрацювання їх записувалися нові, які виникали під час освітньої праці” [12, 11]. Далі йдеться про збори де на загальних зборах дітям разом з учителями намічались ті роботи, які треба було виконати учням. Діти поділялися, з їх власного бажання та вибору, на гуртки, й самотужки виконували їм “накреслену роботу” [Там само, 12]. У цей час вчителі працюють з відсталими дітьми, а решті лише допомагають. Згодом, на загальних зборах заслуховувалися доповіді дітей про проведену роботу. Такий підхід до самостійної праці учнів у вільних угрупованнях було застосовано в обох гуртках і він виявився результативним. За допомогою нього діти зрівнялися в знаннях, а саме: “Деякі діти молодшого гуртка, через інтенсивну працю та свої здібності, випереджували частину дівчор з старшого гуртка” [Там само, 14]. Діти молодшого гуртка приходили в гості до старших учнів та цікавилися роботою і навпаки. Так усувалися межі між обома гуртками.

Педагог глибоко задумувався над такою системою навчання, тому вчителям було поставлено завдання виробити певний план освітньої праці в дитячому будинку. Насамперед, цей план був для самих вчителів, щоб знати до чого їм готуватися. План складався із шести пунктів. Наприклад, по темі “Харчування” ставилися такі питання: 1) Для чого ми мусимо харчуватися? 2) Як відбувається процес харчування? 3) Головні “ситні” продукти? 4) Наше харчування. Відміна харчової норми за останні роки. 5) Як харчуються різні класи? 6) Як люди харчувались колись? [11, 28-29].

На початок іншого тижня учні мали дати відповіді на запитання й отримати нове завдання пов’язане з темою “Тварини” (за наростанням складності), а саме: “На

других загальних зборах було зачитано списки самостійних праць з такої галузі знань: 1) з анатомії й фізіології, 2) з суспільствознавства та економічної географії, 3) з технології харчових продуктів, 4) з хімії, 5) з географії” [Там само, 30].

Списки із завданнями та вказівками (із зазначенням відповідної літератури) було розвішано у робочій кімнаті для дітей. Там чергували вчителі, які у будь-яку хвилину могли допомогти дитині. У кінці проробленої роботи на пленарних зборах учні дитячого будинку “обов’язково робили доклади” [13, 17] у яких доповідалася та оцінювалася проведена робота. Практика показала, що всі діти відвідували збори. Ставили один одному запитання, висловлювались.

До кожної теми було заплановано низку екскурсій. Наприклад по темі “Харчування”: до хлібзаводу, на млин, в павільйон Цукортресту та сільськогосподарського знаряддя. Після екскурсій діти робили замітки, а згодом цілу низку практичних завдань з фізіології та хімії; готували моделі, колекції, картограми, розписи та діаграми; писали ряд докладів та звітів. На завершення теми, яка була протягом двох місяців, всі праці дітей були зібрані на виставці. Після виставки всі діти заповнювали анкети. Анкета показала, що всі учні були задоволені проведеною роботою. Тому й надалі вчителі та Я. Б. Резнік продумували теми, які проводилися в комплексі тобто лабораторної системи навчання [8; 9], адже “при комплексній лабораторній праці надалі всі ці слабенькі моменти в великій мірі були вирівняні” – писав Яків Борисович [10, 26].

Питання комплексного викладання на початку 20-х рр. на сторінках періодичної преси обговорювалися дуже часто [14, 368]. Важливою інновацією 20-х рр. стало введення нового підходу до визначення змісту навчання. Було впроваджено вивчення навчального матеріалу за певними темами-комплексами. Побудовані на основі комплексів програми застосовувалися наприкінці ХІХ ст. та у ХХ ст. в багатьох школах Німеччини, Австрії, Бельгії та інших країн Західної Європи. Активними прибічниками комплексного навчання були А. Фер’єр (Швейцарія), О. Декролі (Бельгія), Б. Шульц (Німеччина).

В українській школі комплексна система почала запроваджуватися в 1923 р., а набула поширення з 1925 р., коли увійшла в дію програма ГУСа. Ця програма принципово відрізнялася від своїх попередниць тим, що була поділена на три

колонки. Центральну (основну) колонку посідала тема “Праця”, першу (ліву) – “Природа”, і третю – “Суспільство”. Структура комплексної програми показувала шлях систематичного узагальнення всього навчального матеріалу на основі вивчення трудової діяльності людей у різні історичні епохи, на різних стадіях суспільного розвитку. Весь матеріал у програмах був розташований за принципом “від дитини до світу”. В 1 класі основний зміст складали теми, пов’язані з життям дитини в сім’ї та школі, в другому – вивчалось життя села або міста, пізніше губернії, і, нарешті, республіки. Про це свідчили праці Я. Б. Резніка [6, 42]. Особливо підручники з математики [8, 198; 9, 199].

Комплексні теми фактично призводили до скасування самостійності та якісної своєрідності навчального предмета, навіть на другому ступені навчання, де предметне викладання зберігалось, вивчення концентрувалось навколо певної комплексної теми. Типові приклади різних форм і методів роботи за комплексною програмою можна знайти в роботах Б. М. Жаворонкова та Н. І. Попової.

Однак інновації 20-х рр. були неоднозначно сприйняті у тогочасній дидактиці. Гостра дискусія, що розгорнулася навколо лабораторної системи навчання, викликала масу публікацій, у яких підкреслювалися безперечні переваги інновації: ліквідація класів з учнями; розуміння учнями мети своєї роботи; почуття свободи і право вибору; повага до індивідуальності учнів; можливість просуватися у навчанні у власному темпі; спільна діяльність вчителя й учнів (О. П. Пінкевич); поєднання індивідуальної і колективної роботи; зацікавленість учнів у навчанні, активність, самостійність; спеціалізація вчителя на певному предметі; економія на підручниках, оскільки потрібен один посібник на групу (Н. К. Крупська).

На цьому бажання впровадити нову систему в будь-якій спосіб, недостатність матеріального забезпечення, невідповідність учителів, відсутність культури самостійної діяльності в учнів зіграли для неї негативну роль. Спираючись на те, що учні, які навчалися за лабораторною системою, демонстрували нижчий рівень знань, ніж за традиційною, практика лабораторного навчання в СРСР була засуджена.

У методиці викладання історії визначали позитивний вплив лабораторної системи на зміни в змісті історичних знань, збагачення практики прийомами активізації пізнавальної діяльності учнів, розробку методичних шляхів зв’язків

навчання з сучасністю. У 70-х роках В. К. Демиденко звернув увагу на незаслужено відкинутий у методиці підхід до формулювання запитань у Дальтон-плані в аспекті розвитку самостійного мислення учнів [2, 26].

У загальних педагогічних працях останнього десятиліття з'явилися зважені оцінки лабораторної системи. “Чи означає це, що Дальтон-план був позбавлений окремих позитивних якостей? – питає П. І. Підкасистий і відповідає. – Ні! До його досягнень слід віднести, перш за все, те, що він дозволяє пристосувати теми навчання до реальних можливостей учнів, привчає їх до самостійності, розвиває ініціативу, залучає до пошуку раціональних методів роботи і т. ін.” [4, 260].

На наш погляд, сильні сторони лабораторних систем слід розглядати якнайменше у двох площинах: дидактичній і методичній. З дидактичної точки зору, до переваг лабораторного навчання необхідно віднести його інноваційність з притаманними особистісною орієнтацією, суб'єкт-суб'єктними відносинами, атмосферою співробітництва тощо.

З методичної точки зору, варті на увагу і застосування на практиці з адаптацією в конкретних умовах Я. Б. Резніка, зокрема в дитячому будинку, принаймні, такі аспекти як: дослідницький метод; організація індивідуальної самостійної роботи учнів; індивідуальні завдання (структура: тема, анотація попереднього матеріалу, план, питання, завдання для колективного обговорення, джерела, норми; тип: частково-пошуковий, творчий, репродуктивний); використання в навчанні текстів, позбавлених кінцевих оціночних суджень; роздатковий матеріал на друкованій основі; групові проекти учнів; залучення умінь, навичок, здобутих під час вивчення інших предметів; система обліку (індивідуальні облікові картки, екран успішності) та ін. [6, 42].

Протягом 1922-1955 рр. у пресі з'явилась низка робіт Я. Б. Резніка, присвячених принципам побудови навчання за Дальтон-планом і особливостям його впровадження в єврейському дитячому будинку, а також велика кількість практичних розробок окремих навчальних тем за лабораторним методом. Плодами Я. Б. Резніка були праці “Метод нової школи” (1923), “Организация и методы работы в пед. школе” (1923), “Организация освітньої праці у дитячому будинку” (1924), “У нової школі (Из опытной работы в детском доме)” (1924), “З досвіду

дитячого будинку” (1924), “До нової школи” (1924), “З життя дитячого дому” (1924)

СПИСОК
научних трудов РЕЗНИКА Якове Борисовича

№ п/п	Наименование трудов.	Рукопись или печатные (если печ., то когда изданы)	Название издания или журнала (№, год)	Кол-во страниц.	ПРИМЕЧАНИЕ
1	К вопросу о путях социального воспитания	1922 г. Киев.	В журнале "Педагогический сборник" № 1.		На евр.яз.
2	Летняя работа в местечковой школе.	1922 Киев.	Там же		"--"
3	О журнале "На путях к новой школе"(реци.)	1922 Киев.	Там же		"--"
4	Рецензия на книгу Красикова "МОЛОДЕЖЬ".	1922 Киев.	" "		"--"
5	Рецензия на книгу Масленникова "Математический задачник".	1922 Киев.	" "		"--"
6	Метод новой школы 5 статей.	1923 Киев.	" " № 2, 3, 4, 5, 6		"--"
7	О комплексе преподавания.	1923 Киев.	"Редяновская Школа № 1		На укр.яз.
8	Организация и методы работы в пед. школе.	1923 Киев.	"Пед. сборник" № 5 и 6		На евр.яз.
9	Рецензия на книгу Норриса и Сикса "Практическая математика".	1923 Киев.	Там же № 1		" "
10	Рецензия на книгу Норриса и Прага "Основы алгебры, геометрии и тригонометрии".	1923 Киев.	Там же		" "
11	Рецензия на учебное пособие "Да здравствует труд".	1923 Киев.	Пед. собр. № 6		На евр.яз.
12	У новой школе. (Из опытной работы в детском доме).	1924	"Нацмен. издат."	110	"--"

Довід. ДДРР № 9576 ст. 15, ст. 14, ст. 113

- 2 -

13	Математика из жизни. Пособие для 3 и 4 группы.	1924 Киев.	"Нацмен. Издат".	132	На евр.яз.
14	Математика из жизни. Часть II. Пособие для 5 группы.	1926 Киев.	"--"	224	"--"
15	О новых программах	1924 Киев.	В журн. "Рабочий день еврейской школы" № 1		На укр.яз.
16	Организация учебной работы в детском доме.	1924 Киев.	Там же № 3		"--"
7	Как изучать новые программы. Метод. письмо.	1925 Киев.	"Методом".	16	"--"
18	Водопровод, как педагогический комплекс в школе 2 ст.	1925 Москва	В журн. "На путях к новой школе" № 3 и 4		На евр.яз.
19	Принципы построения программ для школ 2-го концентра	1925 Москва	Там же № 6		"--"
20	Об уходе евр. местечковой школы.	1926 Киев.	В сб. "В помощь учителям мест. школы"		"--"
21	Методика преподавания в школе 1-ой ступени.	1926 Киев.	Там же		"--"
22	Организация, содержание и методы преподавания в школе 2-ой ступени.	1926 Киев.	В сб. "В помощь учителям мест. школы"		На евр.яз.
23	Математика из жизни. (пособие для 2-ой группы).	1926 Киев.	"Нацмен. издат".	96	"--"
24	Математика из жизни. II часть. (пособие для 3-ей группы).	1926 Киев.	"--"	160	"--"
25	Математический задачник для II группы.	1927 Москва	Издат. "ЗНЕСО".	96	"--"

Довід. ДДРР № 9576 ст. 15, ст. 14, ст. 113

[Див.:
рис.

- 3 -

26.	Математический задачник для 1У гр. (сельский вариант).	1928 Киев.	"Укр. изд."	196	На укр.яз.
27.	Мет. задачник для 1У гр. (Город. вариант).	1928 Киев.	" "	196	"--"
28.	Методы работы в неполнокомплектной школе	1928 Харьков	В журн. "Радянський будинок" № 10		На евр.яз.
29.	Вопрос о вопросах (к методике и технике опрашивания)	1928 Харьков	"--" № 11		"--"
30.	Специальные средства воздействия в педпроцессе 2 ст.	1928 Харьков	"--" № 3 и 14		"--"
31.	О дисциплине в детских домах (Мет. письмо)	1928 Харьков	"Окр. Наркомпрос"		На укр.яз.
32.	Программы ГУСа в местечковой школе.	1928 Харьков	Наркомпрос изд. "ЗНЕСО"	80	На евр.яз.
33.	Научные методы отбора учебного материала	1929 Харьков	"Радянський будинок" № 2"		"--"
34.	Швейная машина, как пособие в политехническом обучении (2 статьи).	1929 Харьков	"Радянський будинок" № 10 и № 12		На евр.яз.
	Та же статья.	1930 Харьков	Ком. Освита № 6		На укр.яз.
	Та же статья (сокр.)	1930 Париж.	№ 12		На фран.яз.
35.	Организация проилов, практики в Педвузах	1930 Харьков	Ком. осв. № 10		На укр.яз.
36.	Основы политехнизма	1930 Харьков	"Радянський будинок" № 5-6		На евр.яз.
37.	Против формализма в преподавании языка	1930 Харьков	Там же № 8		"--"
38.	Письмо учителя о дисциплине в школе.	1930 Харьков	"--" № 10		"--"
39.	Общественно-педагогический труд в школе (мет. письмо).	1930 Одесса	Окр. Наркомпрос.	20	На укр.яз.

Довід. ДДРР № 9576 ст. 15, ст. 14, ст. 113

нижче] та ін., та програми ГУСа (“Программы ГУСа в местечковой школе”, “Як вивчати нові програми”) щодо комплексної системи навчання за 1924-1925 рр., за якими навчалися не лише єврейські діти [16, 506-507]. Програми Я. Б. Резніка ґрунтувалися на підвищенні якості освіти навчання і виховання дітей. Він був активним членом навально-педагогічної секції ГУСа (Государственного ученого совета) і колеґії Наркомпроса і, тим самим, одним із головних ініціаторів педагогічних реформ на Україні двадцятих років.

Реформаторська програма Я. Б. Резніка ґрунтувалася на підвищенні соціального статусу єврейського населення на території України, яка відбивала розвиток і оновлення освіти єврейській дітям у дитячому будинку, розроблялася як механізм додержання рівноправ'я серед населення дітей “іудейської віри” [3, 210].

Передусім учень був переконаний, що все залежить лише від педагога, який має бути організатором дитячого життя, його спостерігачем і дослідником. Так, газета „Шлях” (הַשְּׁלֵחַן) у 1922 р. писала, що “на базі дослідно-показового будинку Я. Резнік, за підтримки єврейського товариства “Культур-Ліги”, провів науково-педагогічні дослідження – численні експерименти з усіх предметів (математика, читання, пояснювальне читання, природа, суспільствознавство, малювання та ін.), які виявилися досить ефективними в навчально-виховному процесі. У газеті серед найкращих педагогів за останні два роки було названо і Я. Б. Резніка [16, 507].

Стан і розвиток освіти настільки хвилювали Я. Б. Резніка, що він повністю поринув у педагогічне життя. Вчений ставив перед собою завдання створити такий колектив дітей і дорослих, який безперервно рухатиметься вперед, не задовольняючись досягнутим. Головною умовою успіху він вважав особисту творчість педагогів і вихованців, адже “здатки творчої сили існують майже в усіх, у маленьких і великих людей – треба лише створити для виявлення її відповідні умови” [11, 14].

Незважаючи на велику завантаженість науковою і громадською роботою, він відвідував уроки вчителів початкових класів, виступав з лекціями і повідомленнями про нові досягнення педагогіки на курсах із підготовки вчителів у системі „Культур-Ліги”, викладав у Чорнобильській народній школі мову “ідиш”. Водночас працював у школах “Ліги”, яка діяла у м. Києві з 1918 по 1925 р. під назвою „Єврейська культурно-просвітницька організація „Культур-Ліга””, а з 1921 р. почав завідувати однією із них. У ці роки Яків Борисович також організував Вищі єврейські педкурси (пізніше вони стали педагогічним технікумом), і був завідувачем їх до 1928 р.

Взагалі важко окреслити коло активної діяльності Я. Б. Резніка. Вона була настільки багатогранною, що можна тільки дивуватись його працездатності, умінню організовувати свою працю, встигати опрацьовувати різну інформацію та ще й організовувати вищі навчальні заклади, зокрема і такі як технічна школа, що називалась “Робоча школа „Культур-Ліги”” (у 1923 р. на Подолі [5, 59]) та не лише бути одним з організаторів, а й керівником, „модерного дитячого будинку – за зразком найкращих, так званих “нових шкіл” Європи та США” [15, 201]. Таким чином, створений у 1919 р. єврейський навчальний заклад, в м. Києві, по вул.

Ярославська, 40, був своєрідним “маяком” соціального виховання безпритульних, сиріт, напівсиріт, знедолених дітей в Україні на початку ХХ ст. [1]. Йому сприяла тогочасна політика радянської влади у сфері дитячого виховання. Адже на початку 20-х років роль школи як основного навчального закладу поступово занепадала.

У ньому й водночас у школі №17 (на Подолі) Я. Б. Резнік проводив експериментальні дослідження, викладав мову і математику, вивчав та порівнював вікові особливості дітей [5, 59]. Це був дослідно-показовий майданчик серед київських шкіл, що згодом здобув славу не лише в м. Києві, а й в усій Україні. Паралельно Яків Борисович продовжував завідувати курсами „Ліги”, читати лекції з математики в єврейській педагогічній школі (по 1924 р.) та викладати в Національному інституті єврейської культури. З 1924 по 1928 р. Я. Б. Резнік працював науковим співробітником (а один час і завідувачем) кабінету соціальної педагогіки Київської обласної педологічної станції, де також займався дослідною роботою з вивчення особливостей дітей шкільного віку.

Особливу увагу Я. Б. Резнік приділяв дослідженню соціальних факторів, що впливають на розвиток дитини. Він створював таку систему навчання, яка визнавала й поважала б права дітей, постійно дбав про них, а також забезпечував відповідні умови для їх фізичного і розумового розвитку в навчально-виховному процесі. Вчений проводив велику кількість експериментів під керівництвом Педологічної станції, яка ставила за мету негайно розробити ефективні засоби виховання; вивчав психологію дітей, застосовував різноманітні форми навчання в навчально-виховному процесі школярів. Виявлено, що робота в закладі здійснювалася в таких формах: навчальне заняття, індивідуальна та самостійна робота дітей, практичне вправлення, заходи контролю. До того ж проводилися опитування у вигляді тестування як вивчення суспільної думки школярів для подальшого її врахування у визначенні напрямів навчально-виховної роботи.

Розглядаючи роль Я. Б. Резніка у функціонуванні Дослідного єврейського дитячого будинку можна сказати, що він не лише керував закладом, викладав навчальні дисципліни, вивчав (самостійно) психіку дітей, порушував питання організації освітньої праці у закладі, складав плани навчально-виховної діяльності школярів, а й проводив численні експериментальні дослідження (ще до введення

застосування вченим комплексної системи навчання та під керівництвом Педологічної станції), й був експериментатором та дослідником навчально-виховної роботи протягом десяти років у названому закладі.

Таким чином, провідною метою нашого дослідження було визначення ролі роботи Я. Б. Резніка як керівника й подання характеристики змісту роботи новаторського Дослідного єврейського дитячого будинку як навчально-виховного закладу в Україні впродовж десяти років (1919-1929), який має стати складовим компонентом педагогічної історіографії та дасть змогу простежити загальні тенденції педагогічних поглядів ученого крізь призму освітньої галузі.

1. *Архітектурно-проектний договір №75-94. “Историческая записка. Ценна фоновая застройка нач. XX в. Усадьба по улице Ярославская, 40”.* – 1993. – С. 25.
2. *Демиденко В.К.* Психологічні основи засвоєння історії учнями. – К.: Радянська школа, 1970. – 127 с.
3. *Культура України* в період становлення радянської влади: національні меншини // *Історія культури України: навч. посіб.* / За ред. В. Бокань, Л. Польовий – К.: МАУП, 2002. – 3-тє вид., стереотип. – 256 с.
4. *Педагогика* / Под ред. П.И.Пидкасистого. – М.: Рос. пед. агентство, 1996. – 602 с.
5. *Правда історії: діяльність єврейської культурно-просвітницької організації “Культурна -Ліга” у Києві (1918-1925).* Збірник документів і матеріалів. – К., 1995. – 168 с.
6. *Резнік Я.Б.* Комплексне навчання (З досвіду дитячого дому) / Рад. освіта. – 1923. – Ч. 2. – С. 34-44.
7. *Резник Липа Борухович. Резник Янкев Борухович* // *Российская еврейская энциклопедия: В 4-х т.* / Под ред. А.И.Гаркави. – М.: “Епос”, 1995. – Т. 2., Т. 3. – С. 680, С. 681.
8. *Резнік Я.Б.* Математичний задачник IV рік навчання в трудшколі: Навч. посіб. – К.: Держ. видав. України (ДВУ). – 1928. – 200 с.

9. *Резнік Я.Б.* Математичний задачник IV рік навчання в трудшколі: Навч. посіб. Міський варіант. – К.: ДВУ. – 1928. – 200 с.
10. *Резнік Я.Б.* Організація навчальної роботи в дитячому будинку // Радянська освіта. – 1924. – № 3. – С. 17-26.
11. *Резнік Я.Б.* Організація освітньої праці (З книги: До нової школи) // Радянська освіта. – 1924. – № 7. - С. 27-31.
12. *Резнік Я.Б.* Організація освітньої праці // Радянська освіта. – 1924. – № 3-4. – С. 1-14.
13. *Резнік Я.Б.* Освітня праця (З книги: До нової школи) // Радянська освіта. – 1924. – № 9. - С. 11-18.
14. *Советская школа и педагогика в период восстановления народного хозяйства и социалистической индустриализации (1921-1930): История педагогики: учебник для студентов пед. ин-тов / Под ред. Н.А. Константинов, Е.Н. Медынский, М.Ф. Шабаева.* – М. : Просвещение, 1982. – 447 с.
15. *Стенограмма* открытого партийного собрания Киевского педагогического института им. А.М.Горького 1948 г. (Я.Б.Резник). – Отдел пропаганды и агитации, сектор науки и вузов. – Фонд 1, оп. 70, спр. 1822, 302 арк.
16. *Kagan, Berl. . רעזניק יא (Reznic's Y.B.) Leksikon fun yidish-shraybers [added t.p.: Leksikon fun der nayer yidisher literatur, and lexicon of Yiddish Writers: Biographical Dictionary of modern Yiddish literature] / Under red. Gorovskiy F.I., and Komey J.* – New York: Congress for Jewish Culture, 1981. – P. 505-506.